

BILO BI POTREBNO DA NA DOMENU KREACIJE NA KOME SMO OSETILI ZAKASNJE PRELAZNE ETAPE KOJA JE NASTALA U ČOVEČANSTVU OD SNA DO KREACIJE, OD STARIH MITOVA DO DANAŠNJEG UMETNIČKOG STVARANJA KOJE JE NOSENO SASVIM IZMENJENIM UMETNIČKIM SREDSTVIMA, DA MISLIMO OSEĆAJUČI NOVO VREME KOJE NAS DELI OD ANTICKIH FORMI ORFIČKOG SNA.

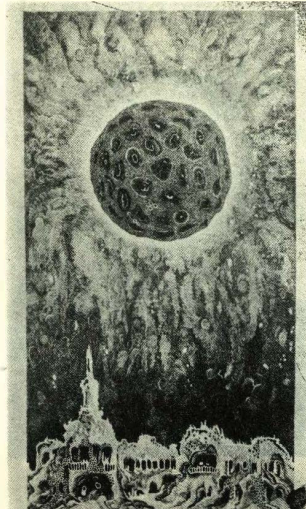
U knjizi psihokritičara, Sarla Morona, ima i ovako mesto:

„Pre svakog buđenja svesti kod deteta, možemo naslutiti stanje totalne zajednice sa majkom. Svest nastaje, bez sumnje, sa osećanjem da je ova zajednica izgubljena. To je svest snage i ništavila. Kreacija bi odgovarala jednoj ponovo nađenoj majci.“ (Metafore u ličnom mitu, Pariz, 1963.)

Ali jedinstvo sa majkom, pr svesti, isto je što i stanje nepostojanja vlastite ličnosti, i nije daleko ovaj raj bezbednosti od nepostojanja, ništavila koje čeka isto tako na drugoj strani. U majci se oseća totalna bezbednost, život koji, u duplom biću i životu, ima pokrivač: da se život rada, a život kao osnov, život majke, garancija je pobeđe i trajnosti nad smrću. Svuda je oko zaštita. Biće deteta nema čega da se plaši. Bolje bi bilo da se nije ni rodilo. Svest se probudila kad se biće života suočilo sa opasnošću, kad je zaštita počela da se razmiče, otiče, i da čili. Tada je grč svesti primio na znanje da se na ovom svetu nije šaliti! A kreacija ponovo nalazi izgubljeno, kaže isti pisac: „Izgubljen život je nađen (kao vreme kod Prusta), haos je ponovo uređen jednim psihičkim gestom i muzičkom magijom. Obćanje spasa je stečeno pod garantom jedne lepote.“

U formu mita pisac se stavlja ne uvek iz literarnih razloga, jer mu je mit podesan da u njega stavi izvesno raspoloženje, i jer mit garantuje izvesnu visoku književnu formu. Ne, jer se u njemu vide biološki i egzistencijalni. U njegovim orfičkim razočaranjima i strahovima, kad se jednom izgubljena stvar ponovo rađa, kao da je moguće ožviti, i biće sanjao, u kreativnom aktu, prezentuje jednom saznanje puteve, kojima se teško oteći. Biće sna nas snabdjeva slikama reinkarnacije. Forma tuđe i radosti ponovnog nalaženja dobija veličanstvene slike kompenzirane tražke. A gubljenje, kao ono Nervalovo koji drugi deo Aurelije počine rešima: „Euridika, Euridika! Po drugi put izgublje na“, ponovno gubljenje izgubljenog objekta, koji je samo u snu mogao da se nađe, nije ništa drugo nego repriza buđenja, i razočaranje jednog svesnog pogleda. Otud udes stiže i Lotovu ženu i Orfeju kad pogledaju iza sebe. Orfej je vodio svoju Euridiku iz podzemlja gde je njegova čarobna moć proizvela snagu povratka i umloštivanja bogove. Ali, Orfejev pogled je trenutak buđenja, jer nije mogao zaverovati se večito snu. Kod Morona nema ove interpretacije, ali čarobne moći sna ukrala su Orfeja, a njegovo buđenje ga kaznilo oduzimajući sve izuzetne rezultate jednog magijskog sna. Večno u svom snu, mi bismo u stanjima iake želje za povratkom i nalaženjem izgubljenog, mogli da gledamo slikama života u lice smrti. Ali, buđenje predstavlja realni izlazak iz podzemlja, i umloštava jednim potezom svet u kome smo vodili borbu za nadvladavanje smrti. Ne baš odmah. Jedna tragična melanholija nosi nas i dalje, i mi čujemo prokletstva užasnih bića koja otmajaju ječaje i kriče razočaranja iz orfijskog bića sanjao.

A šta je kreacija? Ako je ona, na ovom budnom planu svesti, u svetu koji je prekoračio granice sna, koje nismo van kreacije u stanju da prekoračimo, znači da smo našli realnu podlogu da produžimo dirnjavu lepotu nalaženja i pobeđe nad demonom podzemlja i ništavila. Znači, ne samo da smo orfijski san preneli u stvarnost, nego da smo stvorili novi hibrid orfijske moći u samoj kreaciji. Pošli smo mnogo dalje nego što možemo čući. San, Bio bih u stanju da kreaciju nazovem jednim novim bićem koje je superiornije od sna u borbi sa ništavilom. Ono je daleko realnije, i ja verujem da posle kreacije dolazi jedno novo i efikasnije biće koje će tek imati da se bori za jednu još realniju i višu stvarnost ove pobeđe, možda da spreči da se gubitak upošte desi, i da siraži muke povratka i dizanja iz mrtvih. Kreacija te vrste neće upošte možda ličiti na magijske rituale koji se danas rade u stvaranju. Ali, ona ima upuštiva, još od primitivnih snova, preko današnjeg umetničkog ovlaštenja istog sna traganja za vahalnim dobrom i ponovo nađenom bezbednošću, da učini efikasnim ljudsku nadu. Mi ćemo ponovo naći svoju majku,

bezbednost i mir koji nam duguje priroda, a bez koga nas je ostavila u mekoj fetalnoj grešci koja se rodila kao živa materija: grešci rađanja i umiranja.

Nama bi bilo potrebno da na domenu kreacije na kome smo, osetimo zakasnije uze u kome su uzroci da ne osećamo pre-aznu etapu koja je nastala u čovečanstvu od sna do kreacije, od starih mitova do onasnog umetničkog stvaranja koje je noseno sasvim izmenjenim tehničkim sredstvima. Potrebno nam je da mislimo osećajući novo vreme civilizacije koja nas veći od antičkih tormi orfičkog sna, možemo li, u pogotovu što u razvoju i pre-aznu iz jedne forme civilizacije u drugu voći jedan neprekidni razvojni put. Ali tu čuje smo, mi osećamo da smo napustili, iako ne sasvim, potrebu da snom vojeju-emo u obrbi sa smrću i nesrećom. Taj ar-kuški ocauski način sama je civilizacija ostavila za sobom! San nije kreacija, iako kre-acija sadrži san. Ali ako ga sadrži ona se ne može svesti na njega, i on odumire u njoj. Sna je manje a kreacije više! Najzad, krea-tivna strana sna, tiče se kreacije kao for-me stvaranja i realizovanja samog sna, a ne kao kreirane forme koja je postala o-mninatna sadržina samoj sebi. Međutim, mi već danas možemo da pratimo izlaze i iz ove etape borbe sa nesrećom i žlom života: kreacija nam daje do znanja da već sadrži jedan novi sastojak koji je ne dopunjuje toliko koliko se razvija u njoj kao treci preazni i možda najefikasniji stepen i stadijum u čovekovoj borbi za trumf života. Kako ćemo nazvati ovaj novi trjumi kome pripada buduce carstvo i koji nosi elemente sna i umetničkog stvaranja ali se ne svodi na njih? Kako ćemo obeležiti njegovu sadržinu, jer je još u elementu, kako ćemo doznati šta je ono što se začne u psini braće današnjih stvaralaca i sanjalaca, braće koji počinju da liče na novu vrstu i razlikuju se od stare orfičke braće dvaput toliko koliko današnji stvaralac od jednog antickog orfičkog sanjao? Možda haos koji nastaje u literaturi i koji niko ne može da savlada, koji je opšti, rezultira iz jedne agonije koja umesto da bude savladana, sve više zahteva. Najzad agonije se uvukla samu literaturu. Nekad se literatura borila da je savlada, danas ona je signalizirala. Ovi signali nisu samo signali na koje kreacija gleda sa relativnošću jednog pokazatelja i instrumenta koji sa pojačanom lucidnošću i preciznošću otkriva opasnost, ali ne i opasnost po sebe sama. Naprotiv, instrument koji je efikasno otkriva opasnost i borio se sa njome, umire zaražen od bolesti koju je htio da pobeđi, istrošeni instrument koji stari i koji traži da njegov san nastavi samo gde je on, umesto jednog trjumfa, tragično stao, poražen. I ta bolest iminizirana sredstvima literature naše civilizacije, isto tako može efikasno da bude potiskivana i savladavana samo pronaškom novih sredstava i novih moći, ako ne potpuno novim bićem ljudskog genija, koje ne bi sasvim iskakalo iz tradicionalne stvaralčke loze, čiji je dalek pređak san. I taj san koji nam se i danas u „snovima“ priviđa, nije ništa drugo nego šimpanzo ljudske psihe, koji gro-mu vreti pesnicama, i onaj pračovek koji je već bio počeo da halucinira, boreći se, ne samo sa lavovima i tigrovima, nego i hiljadama drugih demona koji su realne opasnosti činili samo delićem opasnosti i malom grupom neprijatelja. Jer, smrt i ništavilo imaju tu snagu da prožimaju svaki predmet i svaku predstavu svojim demon ništavila i svojim utvarama koje signaliziraju smrt. Drvo koje se povilo let-mu se koren suši, ono koje je grom ogolio, povijena trava, sasušena reka, „mrtva“ stena, kost životinje, nose znake aveti i ukletosti kao roda ništavila. Takav pri-mitivac, san, i danas, boreći se sa utvara-

BOŽO VUKADINOVIĆ

SAN, KREACIJA, BUDUĆNOST

10-44869117

ma, da bi nas spasio od ništavila, sumno-žava opasnosti. On se bori, mada je telo koje ga nosi ne ono šimpanza u kome se takav san začeo. Mehanizmi odbrane prvog čoveka još dirajuju odbranom u modernom čoveku. Mi nosimo biće sna tako izmenjeno od pamtička da je još u kolevci i u prvom grču plaša u kome sa bacila na zemlju njegova dramajka ljud-ske vrste. I sa tim plaćem, sa tim grčem života u odbrani od ništavila, kad ga ma-jaa jednom donela i ostavila, on i danas potresa u paničnim slikama naše biće. Ali kreacija je već napravila sisteme, raspore-dila kao u statističkom zavodu ove razne signale, i razvrstala i klasifikovala signale koje šalje ovaj prvi uplašeni ali i borbeni instrument iz detinjstva čovečanstva. Na ovo dete ona ne gleda bezazlenim očima, i rano je primetila da su povodi zaista tragični, i da logika sna nije ništa izgubila poslednjih hiljada godina.

Ali vratimo se Moronu. U... ove slike kreacije istovremeno tra-gične i religiozne – slike nečane strahovi-tni efektnim bulama arhaičke ili infan-tine misli, osciliraju stalno između agoni-je i ekstaze ničega i svega, melanholične krivice i manjčke onnipotentije — a ublažavaju se ili laiciraju u ideji jedne stvaralčke funkcije. I u ovakvim stanjima vidi se da je zastupljen mit orfičkog spuštanja u podzemlje, samo ako je istra-žen jedan mehanizam: reverzibilna regresija. Ireverzibilna regresija povlaćila bi neuro-za ili psihozu — i ekvivalentna je smrti u mitu. Orfička snaga satoji se u tome da se povratni izgubljeni objekat ljubavi. Može se shvatiti onda što je Kris definisao umet-nost kao kontrolisano ludilo.“

Ovde bih htio da stanem. Ako je orfička snaga, i orfički silazak ekvivalentan poku-

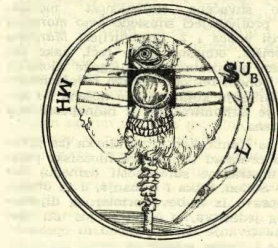
u mitu se, iako pod koprenom drugog ob-jekta, voljene devojke, ne radi toliko o jednom izgubljenom životu; u stvari, mi-tu se delovi jednog istog personalliteta bore za ljudsku integraciju i postavljanje ponovne ravnoteže koja je izgubljena. Ta-da, kada nije bilo lekara za psihijatrijsku terapijuku, samo uzamireno biće, nesre-ćešeno gubitkom svetlosti svesti, udvajalo se, i preuzimalo na sebi magijsku kontrolu spasavanja. Isto kao Nerval u magijskim obredima sna u borbi sa nekim licem koje mu preti, i u putovanju sa svojom zvezdom koja treba da bude njegova izbavitel-jičica: da ga vrati na pravi put. U moder-nom psihonaaličički terapeutički vrlo su slične metode. Sećam se primera koje iz-nosi Gaston Bašeler. Kod halucinana koji vide slike rastenja, i zamišljaju se, u veseleim slikama, kao drveće koje raste, ne treba remetiiti ovaj sklad uspona. Prateći pacijenta u ovom razviku „pe-njanja“, psihonaaličičar nalazi načina da ga izvede iz podzemlja, u mitskom rečni-ku, a modernom iz njegovog podruma (U filmu režisera Kamija Crni orfej, na primer, neke mitske scene su prikazane u pod-rumima, koji treba da budu analogni podrumu. Na vratima jednog takvog podruma stoji pas). Podrumi u koje se pada, podzem-lje u koje odvodi bog Had, nije ništa drugo nego moderno ludilo: pasti u podzemlje, znači pasti u podrum, što će reći, pasti u podsvesti, i nagustiti svest. Izlaziti iz pod-zemlja znači izlaziti na svetlost svesti. Eto kako se u antičkoj mitologiji nalazi ekvi-valent za modernu psihonaaličički teoriju o podrumima, žlom carstvu noći kamo se gube tragovi dragih osoba.

Sa ovim sam zaokružio interpretaciju i tumačenje mitske simbolike sna i ludi-la sa modernim psihonaaličičkim tumače-njem. Ludeti i umreti, kao što vidimo, bi-lo je u mitu u dubokoj vezi.

Moglo bi odatle da se izvede još nekoli-ko eksplikacija i slika. Podzemlje je neka vrsta ništavila. Ali ono nije apsolutno ništavilo nego poseduje izvesna bića, neke slike koje nisu nikad definitivne. Na taj način mi možemo da govorimo ponovo o psihičkim podrumima u kojima su fantaz-mi i podsvetni fantomi, o kojima isto tako, bilo snom, bilo frenezijom, imamo fantas-tičnih podataka. Izjednačavajući to psi-hičko ništavilo sa ništavilom hada, ali pod-zemlja, naš pređak je i mogao da prenes-ti likove svojih psihičnih fantoma u pod-zemni svet. Kao što je zemlja objasna suncem, tako je psiha objasna svetlu. Ali samo spolja. Iznutra, vlada mrak. I kao što se gubi svetlost sunca kad se side do-le, tako se i svest gubi kad se side do-le. Gubljenje svesti i sa njome razuma, iz-jednačavalo se, dakle, sa gubljenjem u podzemlju, što nikad nije bilo realna smrt. Otuda su nastajale fantastične in-terpretacije zagrobnog života. I kad nije u pitanju ludilo, koje je, kao što vidimo, bilo pandan umiranju, u stvarnosti i na zemlji, dakle, samo odlazak među fanto-me podzemlja, podruma, uvek se smrt mogla da zbriča sa odlaskom u psihičke podrum, o čemu su govorili mnogi arhe-piti nasledivani i šireni u onoj bogatoj i raširenoj ubrazilji koja je, izgleda, imala jedinstven svet i dva pola oko kojih se sve kretalo u prvobitnoj stvaralčkoj im-aginaciji prečka. Ta dva pola bili su svet-lost i tama, zemlja i podzemlje, svest i podsvest, videni u slikama života i smrti. zatim, radost i bol, vezani takođe za dva označena pola, i čiji se predmeti uvek pravilno raspoređuju prema svojoj struk-turi i kreću ka jednom ili ka drugom polu.

Nije onda mitsko čudo da su ludaci proglašeni za proroke i svece. Jer, u pod-svesti, nalazeći se među fantomima, i u stanjima svesti, objašnjavajući doživljenja čuda frenezije i sna, oni su prenosili ove slike na slike života na zemlji i pod zem-ljom. Tako se formirala prva stvaralčka ubrazilja iz koje su potekli mitovi; otići u psihički podrum značilo je spustiti se do hada.

Tako je našu temu san, kreacija i budućnost najviše zadržao neisprni mit kome je nesvesno jedina živa bašta i dan-as, i čije smo opale latice jednog ranog cvetanja ispitivali u funkciji borbe sa ago-nijom života, sa kojom se bori kreacija na umetničkom planu.

šaju da se suoči sa smrću i ako je sama smrt neka vrsta neuroze, onda mi se na-meće jedan zaključak: orfički izlazak je neka vrsta automagije da se pobeđi ludilo; ali je ekvivalent, srodan jednoj ubraz-ilji kakva drži ludilo na visokom stepenu psihičke tenzije, mitski obrađen. S druge strane, smrt, koja se oplakuje, znači u stvari stanje duboke melanholije u koju se upada posle jedne psihoze; obubraćene u jednom delu, obe ove snage prikazuju istoriju jednog ludila više nego što mitski olikavaju gubitak i traganje za gubitkom, u personifikaciji sila smrti i bogovotvorenju sila vaskrsnuća. Smrt i ludilo su isto, a zdravije psihe i život su takođe sinonimi u ovako interpretiranom mitu. Dakle, stoji-mo pred enigmom, ako moja interpreta-cija ne preti da bude preterano simplifi-cirana i nebulozna. Kao će se probuditi iz ludila neko, i osvestiti, kad za vreme ove ritualne mađije povratka i nalaženja nije dopušten svesni pogled? Kako će se odzra-viti ako svest ne sme da se pojavi jer će se proces prekinuti? Proces magijskog spasaavanja i nalaženja ljubavnog objekta, jeste povratka u svesni život i uživanje njegovih plodova u stanju razuma, a ne melanholične pomućenosti. Ali, svesti ni-kad nije priznato da je došao momenat za nju. I tako Orfej nikad neće izaći gore. Ovde je Euridika koja treba da izade na svetlost dana, iz podzemlja, sama svest jednog čoveka koji ju je izgubio. A ako je svest došla „ranije“, u rupi podzemlja stići će kazna buma i izgubiće totalno Euridiku, a sam će biti raskomadani i ubijen od Bahki koje ga prate. Prema tome, nije za sve to vreme, pitanje života, jer se na njega najposle baca pipak smrti.